

JAN ŠTĚPÁN

CO VŠECHNO VÍME?

Doc. Jiřímu Gabrielovi k 75. narozeninám

Všechny vazby se slovesem „vědět“ používané v přirozeném jazyce lze převést na formu, v níž použijeme nějakého tvaru „vědět, že“. Tudíž můžeme pominout běžně užívané tvary jako „vědět kdo, co“, „vědět kde“, „vědět proč“, „vědět jak, jak se“, které jistě také nejsou bez zajímavosti. Preferujeme zde tedy tvar, v němž se slovo vědět v příslušné osobě a s nějakým gramatickým subjektem váže s nějakým výrazem vyjadřujícím soud. Tvoříme tak výrok konstatující, že daný subjekt zná nějaký soud (slovesa „vědět“ a „znát“ zde budeme považovat za absolutně synonymní). Takový výrok je sice dvojznačný, což nyní ještě není podstatné (detailněji se k tomu vyjádříme dále). Souhrn soudů, které se vyskytují v takto formulovaných pravdivých výrociích o tomtéž subjektu, můžeme docela dobře nazvat vědomostmi (příp. znalostmi) toho subjektu.

Pro účely této úvahy můžeme vědomosti rozdělit na vědomosti vědecké a vědomosti ostatní. Je to však dělení nejspíše neúplné ve smyslu klasifikačních požadavků, protože – ač vyhlíží jako dichotomie – nemělo by být statické, ale dichotomické může být právě a jediné jako statické. Připustíme-li minimální dynamiku, pak v každém časovém okamžiku bude konkrétní rozřídění vypadat jinak. Jak již ale bylo řečeno výše, vědomosti má smysl vážně uvažovat jediné ve vztahu k nějakému subjektu. Vědomost není totéž co poznatek. Vědomost je subjektivní, poznatek je či měl by být objektivní (aspoň dle konvenčních vědeckých nároků). Vědomost tedy lze brát jako poznatek v „držení“ nějakého subjektu. Uvedené rozdělení vědomostí je pak závislé především na „držitelském“ subjektu a hned poté na čase.

Problém, který odtud ihned ční, spočívá v tom, co vůbec lze považovat za vědecký poznatek. K tomu existuje solidní zázemí, které však příliš nebere v úvahu potíže, která vyvstala již v předchozím odstavci. U vědeckého poznání se čestně připouští jeho relativnost. Tato relativnost je však standardně chápána jako parciálnost vědeckého poznání. Nekonvenčně, ale – a o to palčivěji, když už máme poznatek jako vědomost – přichází v úvahu i relativnost vzhledem k „cizí osobě“ – zdroji poznatku (badatel, učitel, poučovatel). To bychom také měli nějakým způsobem respektovat bez ohledu na důsledky. Není to totiž problém jen „měk-

kých“ věd, ale zcela obecný. Omezenost vědomostí má tedy aspekt nejen věcný, ale i subjektivní a časový. A odtud vzhledem k nastíněné personální relativizaci lze tuto omezenost shrnout do otázky: kdo je dnes v branži koryfejem? Ta dokumentuje faktickou neoddělitelnost Popperových světů 2 a 3.

Následující čtyři, přiměřeně komentovaná kritéria v zásadě třídí poznatky právě na vědecké a ostatní. Část nastíněných problémů je v nich zahrnuta, ale ne všechny.

První kritérium: pravdivost soudu p je nutnou podmínkou pro pravdivost toho, že a ví, že p . Jinak řečeno: jestliže (je pravda, že) a ví, že p , pak (je pravda, že) p .

Toto kritérium odstraňuje dvojznačnost výroku „ a ví, že p “, který lze chápat jednak jako „ a ví, že p je pravda“ a jednak jako „ a zná soud p “ či „ a rozumí (obsahu) p “. Ale je třeba zdůraznit, že – jak lehkovážně činí někteří mladí myslitelé – implikaci vyjadřující první kritérium nelze obrátit. Její konverze, tj. jestliže (je pravda, že) p , pak (je pravda, že) a ví, že p , by totiž postulovala vševědoucnost subjektu a .

Požadavky na poznání jsou zpravidla vyslovovány kvůli soudům, které se mohou ukázat jako nepravdivé a jsou tedy plně slučitelné s lidskou omylností. Pravdivost soudu p však není nutnou podmínkou pro pravdivost soudu, že někdo tvrdí, že ví, že p . Když výrok, jímž a tvrdí, že ví, že p , je nepravdivý, pak výrok, že a ví, že p , je rovněž nepravdivý. Zásadní rozdíl mezi oprávněním tvrdit, že a ví, že p , a pravdivostí toho, že a ví, že p , překleneme podmínkou, že p je skutečně pravda.

Když však připustíme, že některý z našich intuitivních požadavků by mohl být mylný, pak odtud může plynout, že nikdy nemůžeme vědět, že něco víme. Jestliže to, co tvrdíme jako pravdivé, je nepravdivé, pak z toho plyne, že nevíme, že je to pravdivé. Ale není důvod domnívat se, že všechny výroky, o nichž běžně tvrdíme, že je známe, jsou nepravdivé. Kontingentní soudy totiž mohou být nepravdivé, ale zrovna tak mohou být pravdivé.

Nikdo nemůže tvrdit, že nic neví nebo že nic nelze vědět, aniž by se dostal do rozporu sám se sebou. Když tvrdím, že vím, že p , a ukáže se, že p je nepravdivé, pak je nepravda, že vím, že p a stejně tak je nepravda, že vím, že vím, že p . Ale dá se ukázat, že některé výroky, o nichž lze tvrdit, že je známe, nejsou nepravdivé, např. výrok, že nemohu vědět, že nelze vědět nic.

Druhé kritérium: to, že a věří, že p , je nutnou podmínkou pro to, že a ví, že p . Jinak řečeno: jestliže a ví, že p , pak a věří, že p .

Vírou je v tomto kritériu míněno přesvědčení a nic více. Proti tomuto požadavku lze argumentovat prohlášeními vyslovovanými v nečekaných situacích, jako „vím, že je to pravda, ale nemohu tomu uvěřit“ nebo „vím, že je to pravda, ale ještě nějakou dobu potrvá, než tomu uvěřím“.

Především musíme poukázat na to, že výše uvedená prohlášení je třeba brát s rezervou. To, že někdo něco říká, neznamená, že to také dělá (např. když řeknu – jak zprostředkovaně vím, že kouření je škodlivé, a přitom jedním proti tomu), nebo že tomu tak opravdu je (lhaní, ať už prosté nebo sofistické např. v předvolebních kampaních). Ze skutečnosti, že někdo řekne, že ví něco, čemu nevěří,

ještě neplyne, že to, co tvrdí, je pravda nebo dokonce, že tvrdí spor. To ve skutečnosti není možné a taková prohlášení, když je bereme doslova, jsou chybná.

Obvykle právě neříkáme, že věříme, že p , pokud se cítíme na silnější tvrzení: že víme, že p - především proto, že mezi oběma výroky není v tomto pořadí vztah důsledku. Musíme to však odlišit od případu, kdy se někdo vysloví, že pouze (a jenom) věří, že p , čímž dává najevo, že neví jistě, zda p . V tomto případě je tvrzení, že a pouze věří, že p neslučitelné s tvrzením, že a ví, že p . Jde tedy o víru, kterou nelze kvalifikovat jako znalost, tj. „držení“ poznatku. V tomto smyslu lze věřit, že p , i když p je nepravdivé nebo ta víra není oprávněná, zdůvodněná ap.

Třetí kritérium: to, že a oprávněně věří, že p , je nutnou podmínkou pro to, že a ví, že p . Jinak řečeno: jestliže a ví, že p , pak a oprávněně věří, že p .

Toto kritérium již nelze jednoduše formalizovat jako implikaci v logice prvního řádu. Vyjadřuje dostupnost aspoň potenciálního provedení verifikace – princip, který v teorii vědy zavedl R. Carnap.

Námítka proti tomuto požadavku je založena na zbožných přáních jako jednoho z psychologických mechanismů vytváření přesvědčení. Osoba a může mít pocit jistoty, že jí cosi vyjde, a když to (náhodou) vyjde, řekne „věděl jsem jistě, že to vyjde“. Musíme namítnout, že by zde bylo vyhověno pouze prvním dvěma kritériím, ale ne třetímu. Problémem je opět to, zda se jedná o protipříklad. Jak dalece lze brát vážně tušení, intuici či pouhé přání o výsledku a ztotožňovat je s předběžnou znalostí výsledku. Má smysl se pak zeptat: jak to věděl, na základě čeho učinil ono tvrzení. Ovšemže ve skutečnosti nevěděl, i když jeho víra třeba byla tak silná, jako by tomu tak bylo. Pokud by to neuznal, pak nechápe, co je to znalost, vědění.

Závažnější problém však vězí ve vymezení toho, co je to oprávněná víra. Oprávněnost víry lze chápat jako vztah mezi výroky, tj. přesvědčení o p je oprávněné, když výrok p je implikován nebo evidentně potvrzen nějakým jiným výrokiem q . Toto pojetí však obecně vede ke kruhu či nekonečnému regresu - stejnou otázku si totiž musíme položit i pro q a obecně nelze nalézt vyhovující nezávislý odkaz tohoto druhu.

Vyrovnat se s tím lze dvěma způsoby. Především se lze dovolávat toho, že pojem oprávněnosti není nutné ztotožňovat s konečnou (nejzazší) oprávněností. Zřejmě to, že a pravdivě věří, že p , není oprávněně odkazem na q , kde q buď implikuje nebo evidentně potvrzuje p v případě, že a věří, že q je nepravda, tj. a musí věřit, že q je pravda, když musí oprávnit svou víru v p odkazem na q . Nyní je namístě ptát se, zda víra v q musí být sama oprávněná, aby byla oprávněna víra v p . Obvykle však bychom považovali pravdivou víru v p za oprávněnou pravdivou víru, pokud je podepřena nějakým jiným pravdivým výrokiem q , ať už víra v q je oprávněná či ne.

K analýze vztahu oprávněnosti víry v soud lze přistoupit i „zvenčí“. Není pochyb o tom, že problém oprávněnosti výroku p mnohdy končí odkazem na nějaký jiný výrok q . Avšak není nutné, aby takovéto oprávnění bylo vždy „výrokové“ povahy. Když připustíme např., že zkušenost (sama o sobě, ne pouze výpověď o zkušenosti) může oprávnit víru v pravdivost výroku, prolomíme tím meze výrokové oprávně-

něnosti. Nebo připustíme-li, že použití rozumu (ne pouze výpověď o používání rozumu) může oprávnit víru v pravdivost výroku, opět se vyhneme jak kruhu, tak nekonečnému regresi. Takže ne vždy jde o hledání Ultima Thule.

Poznámka o využití zkušenosti k oprávnění víry si zaslouží aspoň drobný komentář. S každým poukazem na zkušenost musíme zacházet velmi opatrně, ať už jde o jakýkoli druh zkušenosti. Nebýt toho, že vím (z dávných hodin fyziky) – že televizní obraz je tvořen jediným paprskem, který na obrazovce umísťuje jednotlivé body – považoval bych televizní obraz za kompaktní a pohyb za spojitý s opravňujícím odkazem na svoji (smyslovou) zkušenost. Obdobně skepticky lze komentovat analogické využití rozumu. I toto oprávnění může být ošidné. Poslední velký geocentrik Tycho Brahe, jak jsem se někde dočetl, s obdivuhodně vysokou přesností vypočítal predikci pohybu planet, a to na základě chybného modelu a mylné teorie. Výsledky jeho rozumového poznání tedy byly pravdivé, což by mohlo být kýženým oprávněním. Je tedy zřejmé, že ani třetí podmínka nestačí.

Čtvrté kritérium: neexistuje pravdivý výrok q takový, že když a věří, že q , pak a nemůže oprávněně věřit, že p ; tj. z q plyne non- p .

Vědění tedy žádá něco více než oprávněnou pravdivou víru. To řeší čtvrtá, negativní podmínka. Lze ji nazvat nedostupnost falzifikace. Tato nemožnost musí být faktická, nikoliv jen potenciální, např. díky „obsurní“ formulaci. Toto kritérium zavedl v teorii vědy K. R. Popper. Pro tento účel se jeví vhodné chápat poznání jako svým způsobem zrušitelný pojem. Zrušitelným pojmem rozumíme takový pojem, jehož podmínky aplikace jsou stanoveny mj. aspoň jedním *negativním* znakem. Např. můžeme tvrdit, že pojem odpovědnosti je zrušitelný, protože připsání odpovědnosti nějakému jednání osoby a , která jinak splňuje všechny obvyklé podmínky odpovědnosti, lze ‘zrušit’, ukáže-li se, že v danou chvíli a nemá odpovídající věk, nejedná svobodně, není ‘při smyslech’ apod. Obdobně je zrušitelný i pojem poznání, protože připsání znalosti nějaké osobě a , která jinak splňuje všechny podmínky pro to, že ví, že p , lze zrušit na základě nějakého opodstatněného důvodu.

Požadavky na subjektivní vědění lze shrnout takto: osobě a bychom v čase t přiznali vlastnost, že ví, že p , pouze za předpokladu, že

1. p je pravdivé;
2. a věří, že p v čase t ;
3. a věří, že p v čase t oprávněně (víra a v p je v čase t oprávněná);
4. nenastane případ, že existuje nějaký pravdivý diskvalifikující výrok q takový, že když a věří v čase t , že q , pak nemůže v čase t oprávněně věřit, že p .

Jsou-li současně splněny podmínky 3 a 4, můžeme konstatovat, že víra a v p je opodstatněná (neodvolatelně oprávněná).

Tyto podmínky tedy jednak

- formálně jsou vlastně axiomy, které svazují naše vypovídání o vědění, a které musíme respektovat ve všech důsledkových vztazích týkajících se takových výpovědí. Jak bdělé opatrnosti je pak třeba!
- určují pole toho, co můžeme „objektivně“ vědět vzhledem ke světu pod osobní kritickou reflexí. Jak dalece je tento ideál dosažitelný?

Jistě by bylo ideální klást stejné nároky i na vědomosti ostatní, ale dále se ukáže, že je obtížné dodržet je i pro vědomosti vědecké. Připusťme nyní, že mezi vědomostmi, které jsme nazvali ostatní, existují také, ale jen mimo jiné, vědomosti praktické (existenci nepraktických vědomostí necháme zcela stranou). Součástí praktických vědomostí je však i znalost norem nejružnějšího druhu. Normy ovšem neodkazují k faktům, a proto je vyloučeno, aby splňovaly už jen první kritérium vědeckého poznání. Přesto jsou „držené“ normy významným vodítkem v praktické činnosti a dokonce snad častěji než „držené“ vědecké poznatky.

Další z řady problémů, které se na této půdě nabízejí, je ještě jiné rozlišení vědění. Jde o to, že vědění určitě může být uvědomělé (vědomé) a neuvědomělé. Zdá se, že velmi reálné je vědomé nevědění – když totiž vím, kde nebo jak (např. při znalosti příslušné metody) najdu potřebnou vědomost. Vědomé vědění, jako kvantitativně řídnější jev, pro změnu nastoluje mj. otázku paměti, resp. vybavování. Jistě ne náhodou se nabízejí způsoby, jak odhalit vědomosti zasuté, mezi nimiž se jako extrémy nacházejí hypnóza a tzv. třetí stupeň výslechu. Zanedbatelné však není ani to, zda vědomé vědění lze vyjádřit: *a* ví, že (*a*) ví, že *p*. Že se asi jedná o jiný modus vědění je více patrné z případného dalšího axiomu: když *a* ví, že *p*, pak *a* ví, že (*a*) ví, že *p*. Možná pak ani tak nejde o jinou kvalitu, ale o jiný stupeň vědění. Tak by byl problém navíc kontaminován i nějakou hierarchií. Nic takového nemůžeme od vědění vážně požadovat – už z ontologických důvodů, ale jistě i z důvodů morálních (viz vyšetřovací metody), o noetických – jako jedině směrodatných – důvodech nemluvě. Zůstaňme proto raději u (sub)problému paměti.

Jaký rozdíl je tedy mezi vědět a pamatovat si? Pamatujeme si to, co jsme viděli nebo slyšeli. První – opět – (sub)problém lze formulovat do otázky: je ale zrak či sluch dostatečně spolehlivý, aby viděné či slyšené bylo i faktické (viz např. očití svědkové, jejichž výpovědi se zásadně liší a nejen v detailech)? Když si něco pamatujeme, tvrdíme o tom často, že to víme. Je ale samotná paměť tak dalece spolehlivá? Je či může vůbec být zárukou i ne-školního vědění? Pokud bychom totiž „pamatovat si“ chápali (striktně) jako „pamatovat si správně, přesně apod.“, pak si prostě nepamatujeme prakticky nic – jen přibližné, posunuté, vzdálené či ještě jinak nepřesné parafráze.

Individuální paměť je zřejmě fenomén velmi nespolehlivý – i s minimálním časovým odstupem (opět např. očití svědkové). Člověk si „dobře“ pamatuje „věci“ spojené se silnými subjektivními očekáváními či záměry (ne nadarmo J. Cimrman pěstoval u svých žáků názorné a úlekové fixace). Ale tyto „věci“ lze chápat jedině jako informace, tj. „technicky“ vzato emociálně podložené („podbarvené“) výroky, na jejichž pravdivostní hodnotě nesejde. Jsou totiž vždy tím pravým impulsem k očekávané aktivitě pro příslušný subjekt (adresáta) a ten je vždy prezentuje zase jen jako informace, se všemi nedostatky, bez sebemenší spolehlivosti, správnosti, pravdivosti. Kdežto kolektivní paměť, pokud lze něco takového vůbec objektivně připustit, je pro změnu fenomén vzniklý zásadně a výhradně informační manipulací, která je také zpravidla nepokrytá. Je to vždy arteficiální produkt. A to, co produkuje, prostě nejsou vědomosti.

Což se, bohužel, dost běžně týká i učebnic. Z toho, že je pravda, že soud p je uvedený v učebnici, rozhodně neplyne, že soud p (byť) uvedený v učebnici je pravdivý. A tím nemám na mysli žádné choulostivé (třebas politicky) informace. Domnívám se, že to jasně dokládá následující, a opět se domnívám, že naprosto neproblematický, příklad. Mohu vědět, že kníže Václav byl zavražděn, dokonce mohu vědět, že se tak stalo 28. září. Ale nemohu vědět, kterého roku se tak stalo, protože ani disjunktivní výčet „učebnicových“ letopočtů „929 nebo 935“ nemusí být pravdivý, nemluvě o dalším možném roce 936. A uvádět – pro jistotu ještě vhodně rozšířený – interval těchto letopočtů se jeví jako bláhové, protože to už zcela postrádá informační hodnotu.

A jelikož právě uvedený příklad se týká ryze empirického údaje, tak ještě jeden, kde jde o empirické údaje prošlé racionálním sítem. Jde o předpovědní tabulky pohybů planet, které měl neobvykle přesně spočítat Tycho Brahe. Zcela jistě musel vycházet z předpokladů, mezi nimiž se nacházela na nepřehlédnutelném místě kauzalita, jinak by nebyla žádná predikce možná. Tedy jeho model byl kauzální, tj. model jistého typu kauzality. Byl nesprávný, neadekvátní, ale výsledky správné? Je možné modelovat kauzální vztahy nesprávně a přesto získávat správné výsledky? Co je potom ale kauzalita? (Vědecká) fikce?

Běžně a většinou dokonce s vysokým stupněm důvěry zařazujeme mezi své vědomosti tvrzení svými autory čestně prezentovaná jako pouhé teorie – a to nejen kosmologické, i „konkrétnější“, které více či méně odpovídají (případně pečlivě selektovaným) faktům a považujeme je za „fakt“, tj. za splňující všechny čtyři podmínky skutečného vědění. Je to vědomý sebeklam? Hraje v tom nějakou roli, že se s nimi zpravidla setkáváme v nějaké mediální prezentaci?

A odtud problém prozatím snad poslední, ale již dříve naznačený. Víme zhusta pouze věci, které lze prezentovat pouze ve tvaru „vím, že a tvrdí, že p “. Předmětem vědění by však mělo být p . Ale obecně přece nelze s čistým svědomím na základě uvedeného předpokladu tvrdit „vím, že p “. Protože především nevím „zda p “, tj. zda je p pravda. Pravda je pouze „ a tvrdí, že p “, tj. pokud jsem to na vlastní uši slyšel nebo četl. To mi jistě nebrání věřit (být přesvědčen), že p . Což je ale málo, je tím splněn pouze druhý požadavek. Když ale už (mohu tvrdit, že) věřím, že p , měl bych pečlivě zvážít, zda na základě „vím, že a tvrdí, že p “ opravdu (aspoň) „věřím, že p “ nebo (pouze) „věřím a “. To je významný kategoriální posun ve „věření“. Tato situace totiž obecně zavání argumentem autoritou a to není zrovna vyrovnaná situace pro jakékoliv spolehlivé usuzování, jehož důsledkem by mělo být vědění. Když ale věřím spíše člověku než „věci“, nejde pak spíše o politiku než o vědění? Dále – kromě toho, že z toho, že „ a tvrdí, že p “ zcela určitě obecně neplyne, že p je pravda, neplyne odtud ani „ a ví, že p “, snad a v nejlepší případě leda „ a věří, že p “. Pak ovšem jde leda o šíření víry, ne vědomostí.

A když už zde byl zmíněn problém „měkkých“ věd, spočívající v četném odkazování na autority, zmiňme i jeho pendent u věd „tvrdých“. Ty totiž výrazně staví na tzv. citačních indexech skýtajících proslulost ve smyslu odborném i obchodním. Ale ani v tomto případě nejde o nic jiného než o argument autoritou naruby, navíc se zjištěným momentem „citují, abych byl citován“. V obou případech ale

přece potenciálně jde o spolehlivou cestu lavinovitého šíření omylu, který jistě můžeme, jako výše, eufemisticky nazvat vírou. Že tomu tak vždy být nemusí je ovšem slabou útěchou, není odkud čerpat jistotu, tj. vědění jisté.

Navíc i v „tvrdých“ vědách někdy hrají roli externí faktory. V dubnu 1989 chemici S. Pons a M. Fleischmann ohlásili objev, který měl způsobit revoluci ve fyzice – „studenu“ jadernou fúzi ve zkumavce. Nikomu jinému se nepodařilo jejich pokus reprodukovat. To by nasvědčovalo nesplnění třetího a čtvrtého kritéria, ale ne nutně prvního. Autoři totiž z komerčních důvodů tajili detaily svého nálezu, zveřejnili jej předčasně, aby získali finanční prostředky na dotažení svých výsledků k průmyslovému využití. Což pochopitelně vyvolalo značný rozruch nejen v badatelských, ale i v podnikatelských kruzích. Kýžený grant proto „spravedlivě“ nedostali. Nejde ale přece jen o potlačování pravdy (v přírodních vědách)?

Tím dávám najevo, že opravdu nevím, jak to chodí ve skutečných přírodních vědách. Ale v matematice mohu tvrdit s čistým svědomím (a navíc pravdivě), že když už si někdo dal tu práci a dokázal, že platí, tj. je pravda, (matematická) věta p , pak to prostě platí. Protože věta p platila vždy a vždy bude platit bez ohledu na to, kdy byla dokázána. Ve společenských vědách lze tvrdit pouze, že platí toto: každý člověk se (za třebas i přísně specifikovaných okolností) chová tak a tak, ale s těmito výjimkami – může následovat výčet subjektů, které se odchyľují a v čem či jak. Takový výčet by byl poctivým řešením, byl by vždy konečný, i když v zásadě nezměrný – co do počtu, ale i věcně. Ale obchází se to nějakým číselným údajem, nejčastěji procentem vyjadřujícím „platnost“, které může mít formu (častěji) „pozitivní“ nebo (čestněji) „negativní“. Není ale situace v praxích přírodních vědách táž? Jak dalece se zde ale ctí tento „princip“?

Takže tedy – když plním své povolání, „poslání“ – čtu a chápu, tj. jaksi chápu, a vyprávím obsahy přečteného, a tím dost možná (paměťliv Sókratova odkazu) kazím mládež. L. Tondl či M. Petrussek (abych se neodvolával pouze na pochybovače, což by ale zase mohla být polehčující okolnost) jako autority mj. přes vědomosti a vzdělanost jako zboží, dle toho, co v tomto směru píší, si zřejmě obě vysoce cení, což já jistě také. Přesvědčivě ji propagují a já nejsem proti, i když ne za jakoukoliv cenu. Protože především nevím, co to je vzdělanost, nechápu-li ji jako zboží. A jestli je vzdělanost věděním z neověřeného zdroje, musím ji považovat za bezcennou (ne však nutně finančně). Je-li zde nějaká cesta nápravy, rád ji nastoupím, ale bohužel – nevím o ní nic.

Kterak se tedy – po protrpění předchozích řádek – stavět k vyzývajícímu Sókratovu výroku „vím, že nic nevím“? Že není pravdivý, je sice – viz výše – zcela zřejmé. Ale vezmeme-li v úvahu i kvalitu věděného v nastíněném smyslu, můžeme jej citlivě poupravit na „vím, že z toho, co vím, vím (z toho věděného) bezprostředně pramálo – téměř nic, kdežto zprostředkovaně vím (z toho věděného) téměř vše“. Jinak je ale možné kdykoliv použít pravdivý výrok „nevím, co vím“ už proto, že ne vždy důsledně rozlišuji mezi „vím, že a tvrdí p “ a „vím p “ se všemi náležitostmi. Ne vždy toho jsem schopen, což jde často na vrub děravé paměti, ale připouštím, že i vědomé či nevědomělé intence.

Zřejmě máme spoustu informací z druhé ruky, máme k nim tedy i „ručitele“, ale obecně ne záruku správnosti, přiměřenosti, pravdivosti. Informace je ale pragmatická entita a jako taková je či může být – bohužel – efektivní i přes uvedené nedostatky. V závěru ale musím poznamenat, že bych nerad, aby z této úvahy číselná větší skepse než v tomto směru skutečně cítím.

WHAT CAN WE KNOW AT ALL?

Most of our knowledge is a second-hand information. We can refer to our knowledge by a sentence rather „I know that a asserts p “ than „I know that p “, where p is a proposition and a an authority (a person, a book, a school). Then the belief that p is often changed to belief in a . This can lead to a flagrant manipulation because the fact that a asserts p does not mean that that a knows p . And so there is no certainty of the necessary condition of the knowledge – the truth of p .